

דף שבועי

בס"ד

פרשת בהעלתך, תשפ"ד, מספר 1574

הדיבור במשה (במדבר י"ב)

עמוס פריש

תשובה לדיבור כנגד משה? בתוכן הדברים יש ביטול של דברי מרים ואהרן: "הלא גם בָּנוּ דִּבְרֵי!" (פס' ב). בהיגד זה הם השוו עצמם למשה בסגולת הנבואה, וה' בתגובתו מייחד לעומתם את נבואת משה: "לא כֵן עֲבָדִי מֹשֶׁה" וגו' (ז-ח/א). בסוף דברי ה' אף מוטחת בדוברים האשמה על רקע ייחוד זה: "וּמַדּוּעַ לֹא יִרְאֶתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדֵי בְּמֹשֶׁה?" (ח/ב). אולם מעבר לתוכן, יש קישור אל הדברים גם בצורה, בניסוח: הלשון "דבר ב-" , שתיארה את הדיבור השלילי על משה, חוזרת ומופיעה במענה ה', בעיקר במשמע חיובי של שימוש בלשון זו ככלי להעברת נבואת ה': "בַּחֲלוֹם אֶדְבָּר בּוֹ."

לא כֵן עֲבָדִי מֹשֶׁה... פֶּה אֶל פֶּה אֶדְבָּר בּוֹ" (שם ו-ח).¹ הסיפא של הפסוק האחרון, אשר מציג את המסקנה הנובעת מנתוני הייחוד, מחזיר אותנו למשמע השלילי: "וּמַדּוּעַ לֹא יִרְאֶתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדֵי בְּמֹשֶׁה?" – מי שזוכה ל"אדבר בו" כה ייחודי, לא ראוי ש'ידברו בו', בפרט תוך ניסיון מוטעה של הדוברים לראות עצמם כשווי מעמד אליו בדרגה הנבואית. השימוש באותו פסוק בשני המשמעים המנוגדים של "דָּבַר בְּ-" מעצים את הרושם שגם ניסוח דברי ה' מכווון כנגד דבר הביקורת.

השורש דב"ר, החוזר ונשנה לכל אורך מחציתו הראשונה של הסיפור (פס' א-ט), משמש אפוא מילה מנחה בסיפורנו.² הוא מבטא את נושאו וגם את התפתחות העלילה כפי שהצגנו; "דבר ב-" חיובי כנגד "דבר ב-" שלילי. מלבד שבע הופעותיו במחצית הראשונה של הסיפור, החל במילה הראשונה שלה, הוא מופיע עוד פעם אחת בחתימת הסיפור, כמילה שלפני האחרונה, אמנם במשמע שונה: "וַיִּחְנוּ בְּמִדְבַּר"

הכותרת "הדיבור במשה" משקפת קודם כול את בסיס העלילה, כפי שמתואר כבר בתחילת הפסוק הראשון: "וַתְּדַבֵּר מְרִיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה" (במ' יב:א). "דָּבַר בְּ-" הוא כאן במשמע של אמירת מילים נגד מישהו. את הדיבור הזה, כנראה, יזמה מרים, ואליה הצטרף אהרן ("ותדבר מרים ואהרן במשה"). שתי תגובות על הדיבור הזה מובאות בסיפור: תחילה – מידע שהכתוב משתף אותנו בו, ויש בו הערכה לדמותו של משה: "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה" וגו' (שם שם:ג), ולאחר מכן – תגובה עלילתית, שראשיתה בדיבור של ה' אל המעורבים בדיבור הביקורתי (שם ד-ח).

פערי מידע לא מעטים קיימים בעלילה, בפרט בתחילתה: מי היא "האשה הכשית" – ציפורה או אישה אחרת? מה הייתה הביקורת הקשורה בה, האם על עצם הנישואין עימה או על דבר אחר? האם פס' ב מציג טענה שנייה נגד משה או רק הנמקה לטענה הראשונה? האם הדברים נאמרו באוזני משה, או שרק נודעו לו, או שכלל לא ידע עליהם? כל אלה הן שאלות שנדונו בפרשנות ובמחקר, מקצתן אף בהרחבה, אך לא נעסוק בהן כאן, מתוך תפיסה שהן אינן העיקר.

כאמור, ההערכה החיובית יוצאת הדופן של משה, הבאה מיד בתום הדיבור כנגדו, היא תגובה לדיבור השלילי. כיצד? נציג מגוון הסברים שנאמרו בפרשנות המסורתית (לכל הסבר נציין רק מקור אחד): ענוותנותו הביאה לכך שלא הגיב על הדיבור כנגדו, ולכן ה' התערב עבורו (רמב"ן); ענוותנותו הסתירה את צדקתו, ולכן בכלל העזו הדוברים להשוות עצמם אליו (מנחה בלולה); ענוותנותו היא סתירת דבריהם – סתירת טענתם שפרש מציפורה מתוך גאווה (ספרי זוטא) או סתירת טענתם שמתוך גאווה לא רצה לשאת אישה מישראל (ריב"ש) או סתירת טענתם שהוא מתגאה כי ה' דיבר עימו (רשב"ם).

התגובה השנייה – דיבורו של ה', כיצד היא מהווה

1 על הדמיון שבין שני המשמעים תוך ראייתם כניגודים הצביע מילגרם בהציעו: "ייתכן ש'דבר ב-' מציין דיבור קרוב ושיח אישי... דיבור הכרוך ברגשות של איבה... או של קרבה" (י' מילגרם, בתוך: הנ"ל ו' אבישור [עורכים], במדבר [עולם התנ"ך], תל-אביב 1993, עמ' 80).
2 ועל כך כבר עמד דוד כהן-צמח, "עונשו של אהרן בפרשת צרעת מרים", דף שבועי לפרשת בהעלתך תשפ"ג (מס' 1522) עמ' 3.

* פרופ' אמריטוס עמוס פריש, המחלקה לתנ"ך וביה"ס ללימודי יסוד ביהדות, אוניברסיטת בר-אילן; מכללת שאנן (יועץ אקדמי של תוכנית הוראת המקרא).

רש"י, בעקבות חז"ל, נושא זה מקשר את סיפורנו לסיפור התוכף לו, סיפור המרגלים).

הזיקה קיימת לא רק במישור התוכני אלא גם במישור הסגנוני. במיוחד ניכר תפקודה של המילה המנחה **אסוף**, הבולטת בסיפור המתאווים, ובאמצעותו היא מקשרת בין שתי הבעיות הנדונות בו – המזון וההנהגה. בסיפורנו השורש **אסוף** מופיע פעמיים (בבניין נפעל), בצו ה' ובביצועו, כאשר בסוף הסיפור מרים נאספת אל המחנה לאחר שהוצאה ממנו בעת הצרעת: **"תִּסְגַּר שְׁבַעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְאַחַר תֵּאָסֵף**. ותִּסְגַּר מִרְיָם מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שְׁבַעַת יָמִים וְהָעַם לֹא נָסַע עַד הָאָסֵף מִרְיָם" (יב:יד-טו). תיאור דומה במקצת בלשונו מופיע בסיפור הקודם: **"וַיֵּאָסֵף מֹשֶׁה אֶל הַמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל"** (יא:ל). בשני הסיפורים מתוארת התגלות ה' בענן לקראת דיבורו אל האישים: **"וַיִּרְדּוּ ה' בְּעֵנָן וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם"** (יא:כה), **"וַיִּרְדּוּ ה' בְּעָמֹד עָנָן וַיַּעֲמֵד פְּתַח הָאֹהֶל וַיִּקְרָא אֶהְרֹן וּמִרְיָם"** (יב:ה). גם הכעס הא-לוהי מתואר בלשון דומה: **"וְאָף ה' תָּרַח בְּעַם"** (יא:לג), **"וַיִּחַר אֵף ה' בָּם"** (יב:ט). חרון האף נזכר גם בסיפור המתאוננים הקצרצר הקודם לסיפור המתאווים: **"וַיִּשְׁמַע ה' וַיִּחַר אַפּוֹ"** (יא:א). גם חתימות שני הסיפורים דומות: **"מִקְבָּרוֹת הַתְּאֻוָּה נָסְעוּ הָעָם חֲצֵרוֹת"** (יא:לה), **"וְאַחַר נָסְעוּ הָעָם מִחֲצֵרוֹת"** (יב:טז). שתי הלשונות הדומות הראשונות ממחישות את ההבדל בין משה (בסיפור הקודם) לבין מרים, ואילו הלשון הדומה השלישית, חרון האף, מצביעה על הדמיון בין מרים ואהרן לבין העם החוטא. זיקה זו אל סיפור המתאווים מחזקת את ההבנה שנבואת משה היא נושא משמעותי בסיפורנו. אם כן, מי שדיברו במשה ולא העריכו כראוי את ההבדל בין איכות נבואתם לנבואתו, מביאים בסופו של דבר לפרסום ייחוד נבואת משה ולהכרזה מרחיקת לכת של התורה בדבר גדולתו האישית.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

פֶּאֶרְךָ" (פס' טז).³ לצד השדה הסמנטי של הדיבור, ניתן להצביע גם על השדה הסמנטי של הראייה, אך הוא אינו מתפרס לאורך העלילה, אלא מרוכז בפס' ו-ח: **"בַּמִּרְאָה אֶלְיוֹ אֶתְוַדַּע... לֹא כֵן עֲבָדִי מֹשֶׁה... וּמִרְאָה וְלֹא בְחִידַת וְתִמְנַת ה' יְבִיט"**, ומיד בסמיכות מופיעה מילה קרובה צליל לשורש רא"י: **"מְדוּעַ לֹא יִרְאֶתֶם"**.⁴ מפרשים וחוקרים רבים קובעים כנושא סיפורנו את העימות בין מרים ואהרן לבין משה,⁵ ואילו מיעוטם קובעים כנושא את ייחוד נבואתו של משה.⁶ לפי הגישה השנייה, טענת מרים ואהרן אינה אלא נקודת מוצא, המאפשרת להציג את גדולת משה וייחוד נבואתו לעומת כל שאר הנביאים. לטעמי, כותרת המתעלמת מהנושא של נבואת משה חוטאת בחוסר שלמות; אולם לאור העובדה שהסיפור אינו מסתיים בשבחו של משה אלא ממשיך ומתאר את עונשה של מרים, את בקשת אהרון, את תפילת משה ואת היסגרות מרים מחוץ למחנה – נראה שלא ראוי להתעלם גם מן ההיבט של היחסים בין האחים. הכותרת שלנו, "הדיבור במשה", היא דו-משמעית; היא רומזת אל דיבורו של ה' במשה, אך גם אל דיבורם של מרים ואהרון במשה.

איך משתלב הסיפור בהקשרו? ניכרת זיקה של הסיפור הזה אל סיפור המתאווים שקדם לו (ואולי גם אל סיפור המתאוננים הקצר). נקודה אחת בולטת של זיקה, ועמדו עליה, היא בנושא נבואת משה. בסיפורנו יש אמירה מפורשת מפי ה' על נבואת משה וגם בסיפור הקודם מדובר על התנבאות שבעים איש הזוכים להאצלת רוח ממה. כשיהושע ביקש לקנא לכבוד משה בראותו את אלדד ומידד מתנבאים בתוך המחנה ולא סביבות האוהל, כך שעקפו את האצלת הרוח מידי משה, הביע משה את תקוותו: **"וּמִי יִתֵּן כָּל עַם ה' נְבִיאִים"** (יא:כט). כך ניכרת ענוות משה, שאינו מעוניין לשמר את ייחוד מעמדו ומוחל על כבודו. ענווה זו מהוללת בסיפורנו, וכנראה בהקשר של נבואתו. על קישור ענייני אחר הצביע ר' יצחק אברבנאל – נזקי הדיבור הרע או המיותר (ועל פי

3 להופעתם הסמוכה של "מדבר" והפועל "דבר" או שם העצם "דבר" ראו מבחר דוגמאות: **"וַיִּדְבַּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי"** (במ' א:א; ג:יד; ט:א), **"אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּמִדְבַּר"** (דב' א:א), **"רָאוּ אֲנֹכִי מִתְמַהֵּמָה בְּעֵבְרוֹת (ק: בְּעֵרְבוֹת) הַמִּדְבָּר עַד בּוֹא דָבָר מְעַמְכֶם"** (שמ"ב טו:כח), **"אִתֶּם רָאוּ דָבָר ה' הַמִּדְבָּר הַיִּיטִי לְיִשְׂרָאֵל"** (יר' ב:לא), **"וְהִלַּכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר וְדַבַּרְתִּי עַל לְבָהּ"** (הו' ב:טז).

4 דוגמאות להופעת צמד השורשים רא"י-יר"א: "ויראו... ויראו" (בר' מב:לה), "אל תיראו, התיצבו וראו" (שמ' יד:ג), "וירא ישראל... ויראו העם" (שם שם:לא), "וירא אהרן... ויראו מגשת אליו" (שם לד:ל), "וראו... ויראו" (דב' כח:י).

5 כך, לדוגמה, בפירושיהם של נות, בוד, דייויס, מושקוביץ, קניירים-קואטס. קיצוני עוד יותר ליכט, שבחר בכותרת "צרעת מרים".

6 משולם מרגליות ("במדבר י"ב: אופייה של נבואת משה", בית מקרא כה [תש"ם], עמ' 132-149) ויעקב מילגרם בפירושו (1990).

דף שבועי